

УМУРЗОҚОВ БАҲРИДДИН

Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), ТДШУ

“Рашахот” асарида қўлланган адабий илмлар ва шеърий санъатлар

Аннотация. Ушбу мақола XVI асрда яшаб, ўзидан бой илмий мерос қолдирган етук манокибнавис ва тазкиранавис олим Фахруддин Али Сафий ибн Хусайн Ваз Кошифий Ҳиравийнинг (1463–1533) илмий-адабий мероси, хусусан, унинг Хожас Убайдуллоҳ Аҳрорга бағишлаб ёзган «Рашахот айну-л-ҳаёт» (Ҳаёт булоғи томчилари) асари мисолида муаллифнинг адабий илмларни қўллаш маҳорати тадқиқига бағишланган.

“Рашахот” асари мумтоз адабиётимиз бадиий насрининг етук намунасидир. Аммо асардаги шеърий жанрлар ва уларда қўлланилган бадиий – адабий санъатлар алоҳида тадқиқот мавзуси сифатида ўрганилмаган. Мақолада, асосан, мана шу хусус тадқиқ ва таҳлил этилган бўлиб, Али Сафий Ҳиравийнинг истеъдодли шоир сифатида ўзининг этик-адабий асари – “Рашахот”нинг шаклини ва мазмунини бойитишида бағоят ва фасоҳат илмларидан, шеърий жанрлар ва санъатлардан қанчалик унумли фойдалангани ҳақида тафсилотли сўз боради.

Таянч сўз ва иборалар: “Рашахот айну-л-ҳаёт”, манокиб, шеърий жанрлар, шеърий ва бадиий санъатлар, хусн-и таълил, адабий илмлар, баён илми, таибиҳ, кинояли таибиҳ, муҳораза илми.

Аннотация. Данная статья посвящена научному и литературному наследию Фахруddина Али Сафи ибн Хусейна Ваз Кашифи Хирави (1463–1539), зрелого ученого манакибнави и тазкиранави, жившего в XVI веке и оставившего богатое научное наследие («Капли Источника жизни»), а также изучению авторского мастерства применения литературных наук на примере произведения.

“Рашахот” – зрелый образец прозы нашей классической литературы. Однако поэтические жанры в произведении и использованное в них литературное и художественное искусство не изучались как отдельная тема исследования. Статья посвящена использованию Али Сафи Хирави наук зрелости и красноречия, поэтических жанров и искусства для обогащения формы и содержания своего эпического литературного произведения «Рашахот» как талантливого поэта.

Опорные слова и выражения: «Рашахот айн ал-хайат», манакиб, илм-и адабий (поэтические жанры), поэтическое и художественное искусство, хусн-и таълил, литературные науки, илм-и байон (повествовательная наука), таибиҳ, таибиҳ-и киноя (сатирический таибиҳ), илм-и муҳараза.

Abstract. This article focuses on the scientific and literary legacy of Fakhruddin Ali Safi ibn Hussein Vaz Kashifi Khirawi (1463-1539), a mature manakibnavi and tazkiranavi scholar who lived in the 16th century and left a rich scientific legacy ("Drops of the Source of Life").) is devoted to the study of the author's skill in the application of literary sciences on the example of a work.

"Rashakhot" is a mature sample of the prose of our classical literature. However, the poetic genres in the work and the literary and artistic art used in them were not studied as a separate research topic. The article is devoted to Ali Safi Khirawi's use of puberty and eloquence, poetry and art to enrich the form and content of his epic literary work "Rashakhot" as a talented poet.

Keywords and expressions: *"Rashakhot ainu-l-hayot", manokib, poetic genres, poetic and artistic art, khushn-i ta'lil, adabiy ilmlar (literary sciences), ilm-i bayon (narrative science), tashbih, kinoyal-i tashbih (satirical tashbih), ilm-i muharaza.*

Етук манокибнавис, «Хожагон тариқати нақшбандийя-ахрорийя сулуки тазкирачиси»¹, дея таърифланган Мавлоно Фахруддин Алий Сафий, ҳақиқатан, ўз даврининг етук алломаларидан, мумтоз адабиёт вакилларида бири ҳисобланади. Фахруддин Алий Сафий Ҳиравийга оламшумул машҳурлик олиб келган асар бу унинг «Рашахот» асаридир.

«Рашахот» асари мумтоз адабиётимиз бадиий насрининг етук намунаси сифатида эътирофга лойиқ. Аммо ундаги шеърӣ жанрлар ва санъатлар алоҳида тадқиқот мавзуси сифатида ўрганилмаган. Алий Сафий истеъдодли шоир сифатида ўз асарининг шаклини ва мазмунини бойитишда шеърӣ жанрлар ва санъатлардан унумли фойдаланган.

«Муқаддима» қисмида маснавий жанрига оид 6 байтдан иборат шеър ўрин олган. «Мақола» қисми турли жанрлардаги 106 та шеърдан ташкил топган бўлиб, улар жами 212 байтни ташкил қилади.

«Муқаддима»да муаллиф қаламига мансуб 3 байт (6 мисра) мавжуд бўлиб, у маснавий жанрида ёзилган. «Мақола» қисмида эса жами 107 та шеър келтирилган, булардан 4 таси ғазал, 3 таси қасида, қолганлари қитъа ва рубоӣ жанрларида ёзилган шеърлардан иборат. «Мақсад-и аввал» деб номланган биринчи фасл (яъни, биринчи боб)да келтирилган шеърлар сони 7 та, байтлар сони 13 та бўлиб, улар жами 26 мисрани ташкил этган. Бу қисмда ўндан ортиқ шахс вафотига бағишлаб ёзилган рубоӣ-шеърларни кўрамиз. Улар «таърих» деб номланган. Бу «таърих» шеърларининг охириги мисрасининг охириги жумласи ёки ибораси ва ёки охириги сўзи абжад ҳисобига айлантирилса (яъни, арабий ҳарф унинг муқобили бўлган, уни ифодаладиган хос санок сонга айлантирилса), ҳосил бўлган санок сон ўша шахсининг вафот этган санасини ифодалайди.

Алий Сафий «Рашахот»да келтирган «таърихлар» бу жанрга тегишли ажойиб, ғоят чиройли таърих намуналаридир. Масалан, Абдурахмон Жомийнинг вафот санасига Куръон-и карим ояти билан «таърих» чиқарилганини кўрамиз: «...Ва ман дахалаҳу кона оминан!» (Ояти кариманинг маъноси: Кимки унинг ичига, яъни Каъба-и муаззама – Масжид-и Ҳаромнинг ичига кирди, демак, у ҳар қандай хавф-хатардан омонда (бўлди). Ушбу арабий ибора абжад ҳисоби билан ҳисобланса, 1492 бўлади. Бу Абдурахмон Жомийнинг вафот санасидир.

«Мақсад-и дуввум» деб номланган иккинчи бобда мавжуд шеърлар жами 47 та бўлиб, улар 94 байтдан иборат. Бу шеърлардан 6 таси фард (бир мисрадан иборат шеър) жанрига оид, қолганлар шеърлар қитъа ва рубоӣ жанрларида ёзилган шеърлардир. Бир мисра шеър билан бир катта қасида

¹ Ўрта аср шарқ алломалари энциклопедияси. – Самарқанд, 2016. – Б. 353.

маъно-мазмунни ифодалаш мумкин. Хожа Убайдуллоҳ Ахрор кўпинча фард айтиш билан бирон шахс ҳақида ва ёки у ёки бу воқеага ўз нуқтаи назарини, фикрини билдирар экан, буни фард айтиб баён қилиш билан кифояланганини кўрамиз. Бундан мақсад эса бир оғиз сўз билан ўз шахсий муносабатини, фикр-мулоҳазасини атрофидаги инсонларга билдириб қўйишдир. Масалан, “*Наъра камтар зан, ки наздик аст Ёр*” (Мазмуни: Камроқ наъра торт, чунки Ёр яқинингдадир, яъни Аллоҳ таоло сендан узоқда эмас. У сенга маънан жуда ҳам яқиндир. Ҳатто У сенинг шоҳ томирингдан – жон томирингдан ҳам сенга яқинроқдир!).

Ва ниҳоят “Рашаҳот”нинг “Хотима” қисмида шеърлар жами 2 тани ташкил қилган. Улардан биринчиси бу Мавлоно Абдурахмон Жомийнинг Хожа Убайдуллоҳ Ахрор Валийнинг вафотига бағишлаб ёзган катта қасида-*марсия* (таъзиянома)сидир. Иккинчи шеър Алий Сафий қаламига мансуб “таърих” (рубойи) бўлиб, унда “Рашаҳот”нинг тамомланиши абжад билан ифодаланган.

Алий Сафий манокібнавис ва шоир сифатида “Рашаҳот” асарининг матнида мазмун билан бир қаторда бадииятга, хусусан поэтик мукаммалликка ҳам алоҳида эътибор берган. Асарнинг узоқ муддатда ёзилгани, яъни ўн етти йиллик бир муддатда тамомлангани ҳам бундай муваффақиятни таъминлашга хизмат қилган бўлса, ажаб эмас. У насрда балоғат, фасоҳат усуллари ўз ўрнида ва меъёрида қўллай олган бўлса, назмда эса шеърнинг вазн, қофия, радиф каби унсурларини моҳирона қўллаш баробарида гўзал бадиий шакл ва санъатлардан ҳам унумли фойдаланганини кўрамиз:

Омад “Рашаҳот”и мо касийру-л-баракот,
Чун об-и Хизр мунфажир аз об-и ҳайот.
Йобанд муҳосибон-и санжийда сифот,
Таърих-и тамомаш аз ҳуруф-и **رشحات** (Рашаҳот).
(*Баракаларга тўла бўлган бизнинг “Рашаҳот” асаримиз,*
Ҳаёт булоғидан отилиб чиққан Хизр суви эди.
Ёқимли сифатларга эга бўлган ҳисобдонлар,
*Унинг ёзилиш тарихини **رشحات** ҳарфларидан топурлар.)*

Ушбу мисралар унинг шоирона истеъдоди билан бирга абжад (арабий ҳарфлар билан сон-санокни ифодалаш илми) орқали тарих ёзишда ўзига хос қобилият соҳиби бўлганидан дарак бериб туради. Асар номи (**رشحات**) ўша асарнинг ёзиб тугалланган санасини, яъни ҳижрий 909 санани билдириши, ҳақиқатан, ижодкор қобилиятининг ўзига хослигига далолат қилади. Шуни алоҳида таъкидлаш ўринлики, биринчидан, Алий Сафий ўзининг отаси Ҳусайн Воиз Кошифий каби деярли барча асарларига абжад ҳисобида мақтов ва эътироф этишга арзийдиган “таърих”лар ёзган. Иккинчидан, балоғат ва фасоҳат илмларини чуқур эгаллаган бу ижодкор “таърих” жанрида шеър ёзишликда замондошлари ва ўзидан кейинги ижод аҳли орасида анча пешқадам бўлганлигини кўрсатади. Бу хусусда биз юқорида “Рашаҳот” асаридан мисоллар келтирдик. Бинобарин, бу “Рашаҳот” асарида муаллиф

услугига хос бадий тасвир усуллари икки гуруҳга (қуйидаги гуруҳларга) ажратиш мумкин:

1. Алий Сафий ижоди учун характерли бўлган ҳам маънавий, ҳам лафзий шеърӣ санъатлар “*Рашиҳот*” асарида ҳам ўзининг тўлиқ ифодасини топганлиги;

2. Бевосита “*Рашиҳот*” асарининг илмий мазмунини ёрқинроқ ифодалашга қаратилган бадий санъатларнинг ўринли қўлланганлиги (хусн-ит таълил, жамъ ва тақсим, лафф-у нашр, нидо, иқтибос, в.б.лар)дир.

“*Рашиҳот*” асари мукаддимасида Алий Сафий бадий санъатлардан энг аввало *براعة الإستهلال* (“бароат-и истиҳлол”) санъатини моҳирона қўллаган. Яъни, ижодкор ўз асарини моҳирлик, сўзга чечанлик билан бошланган. Бунда унинг муҳотаб (суҳбатдош, китобхон)нинг илк бошданоқ диққатини тортадиган, калом (сўз, гап)га ва умуман, асарга қизиқиш уйғотадиган балоғатли жумлалар тузгани катта аҳамият касб этган. Зеро, *ибтидо* (бошланиш)нинг энг яхшиси “*бароат-и истиҳлол*”га эга бўлган *калом* (жумла)дир.

“*Хусни таълил*”нинг нима эканлигини англашимиз учун қуйидаги маълумотга диққат қилишимиз лозим бўлади. Атоуллоҳ Хусайний ўз асари “*Бадойиъу-с-санойиъ*”да қуйидаги ҳикоятни келтган: “Абу Муқотил Зарир куёшнинг Мезонга ўтар куни бўлган *Меҳржон* (яъни, Наврўзга ўхшаган кун, ҳосил байрами)нинг биринчи кунида ўша замон ҳокими бўлган Доъий Алавий ҳузурига кириб келди ва унга ушбу байтни ўқиди:

عزة الداعي و يوم المهرجان لا تقل بشرى و لكن بشريان

(Мазмуни:

Дема “Бир хушхабар!”, балки икки хушхабардур:

Доъийнинг азиз бўлган куни ва меҳржон куни(нинг кириб келиши).

Доъий шоирнинг сўзларидан ёмон фол олди ва “Эй, кўр (сўқир)! Меҳржон кунини шундай сўзлар билан бошлайдими?” деди. Баъзиларнинг айтишича, у шоирни ташқарига олиб чиқиб ташлашни ва унга эллик таёк уришни буюрди ва деди: “Адаб (унинг ақлини киритиб қўйиш, яъни жазолаш) уни мукофотлашдан кўра яхшироқдир”¹.

Маълумки, калом (гап-сўз) айтишдан бирон мақсад бўлади. Агар сўзловчи сўзининг аввалини шу мақсадга мос равишда бошласа, “*бароат-и истиҳлол*” санъатини қўллаган ҳисобланади. Араб балоғатида бу санъатнинг бир турида мақсад тўғридан-тўғри айтилмай, нозик ишоралар воситасида ифодаланиши таъкидланади². “*Бароат-и истиҳлол*”нинг бу турини ажам олимлари “хусн-и таълил” ёки “хусн-и ибтидо санъати” деб алоҳида ном билан атаганлар³.

Аслини олганда бу бадий санъат, яъни “хусни таълил” Куръон-и карим услубидир. Чунки Куръон-и карим аввалида унинг жамики мақсадига ишо-

¹ Атоуллоҳ Хусайний. Бадойиъу-с-санойиъ. Форсчадан А.Рустамов таржимаси. –Т.,1981. –Б.253-254.

² Рустамий Салима. Ўрта асрлар балоғат илмида тилшиносликка оид қарашлар. –Т., 2019. –Б.94.

³ Қаранг: Атоуллоҳ Хусайний. Бадойиъу-с-санойиъ. Форсчадан А.Рустамов таржимаси. –Т.,1981. –Б.252.

ра қилиш бор. Масалан, барчамизга маълумки, Каломуллоҳ “Фотиҳа” сураси билан бошланган ва ушбу муборак сурада энг аввало Исломга, яъни *тавҳид* (Яратувчининг якка-ю ягоналиги)га, сўнгра Қуръон мавзулари (пайғамбарларнинг қиссалари ва ҳукм оятларига даъват (чақирик) борлигини кўрамыз. Қуръони каримдаги барча юзлаб тавҳид оятлари, аҳком ва қиссаларга нозик ишора “Фотиҳа” сурасида мавжуддир.

Шунга кўра, сўзини “Фотиҳа” сураси билан бошлаган киши сўзини Қуръони карим билан бошлаган бўлур. Чунки “Фотиҳа” сураси “Қуръоннинг онаси, асоси” ҳақида ҳадислар *ворид бўлган* (ривоят қилинган)дир. “Фотиҳа” деб номланишига сабаб улуғ сура бўлгани учун, шунингдек, бу муборак сура Қуръоннинг аввали, яъни очувчисидир.¹

“Рашаҳот” асарининг басмала ва ҳамд, яъни “Би-смиллоҳ...” ва “ал-ҳамду лиллоҳ...” билан бошлангани “*бароат-и истихлол*” санъатидан, бошқача қилиб айтганда “*ҳусн-и таълил*” бадий санъатидандир:

بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لمن رش رشحات الحقائق والحكم على قلوب العارفين بفيضه الاقدس
الاقدم والصلوة على المظهر الاتم---

(Таржимаси: *ар-Раҳмон ар-Раҳим Аллоҳ таоло номи билан. Ҳамд, яъни мақтовлар бўлсин Ўзининг миқаддас ва қадим файзи ила ориф бандаларининг қалбларига ҳикматлар ва ҳақиқатларнинг томчиларини ёғдирган Зот - Аллоҳгаким,...*)

Алий Сафий нафақат “Рашаҳот”да, бошқа барча асарлари аввалида аввалида ҳам бадий санъатлардан кўпроқ “ҳусн-и таълил”ни моҳирона қўлланини кўриш мумкин. Аммо “Рашаҳот” асарининг аввалидаги “ҳусн-и таълил” худди Абдурахмон Жомий асарлари аввалида қўлланилган *ҳусн-и таълиллар* каби бетакрордир. Демак, бундан шундай хулосага келиш мумкин: Алий Сафий Ҳирот илмий-адабий мактабининг етук устозлари - забардаст сўз усталари Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Хусайн Воиз Кошифий ва бошқа ижодкорлар билан ижодий мусобақага киришган ва натижада яхшигина муваффақиятларга эриша олган.

Назм ва насрга ўзгача жозибадорлик бағишлайдиган, асар муаллифининг ижодкорлигини, адиблигини белгилайдиган, қалам соҳибининг ўзига хос қобилият ва услуб эгаси эканлигига далолат қиладиган нарсалардан яна бири *баён илми* ҳисобланади. Ижодкор баён илмининг турларидан унумли фойдалана олса, ана шундай муваффақиятга эришади.

“Рашаҳот” асарида ижодкор *ташбиҳ, мажоз, истиора, киноя* каби баён илмининг турларидан ғоят ўринли фойдаланганини кўриш мумкин.

تشبيه *Ташбиҳ*. Баён илмининг илк тури ҳисобланган ташбиҳнинг илмдаги энг қисқа таърифи бу *бир нарсани бошқасига ўхшатиш*дир.²

¹ Қаранг: ЎзРФА ШИ. Л.16228

لوامع العقول ، ص 235 شرح راموز الاحاديث-

² Зиёуддинова М. Абу Абдуллоҳ ал-Хоразмийнинг “Мафотих ал-улум” асарида поэтика (Аруз, қофия, бадийат илми истилоҳлари тарихига оид). –Т.,2001. –Б.47.

Алий Сафий ташбих санъатини “Рашахот”нинг мукаддимасида ғоят чиройли ўзига хос услубда қўллаганини кўрамиз. Масалан, у “*Ҳазрат Хожа Убайдуллоҳдан эшитишига мушарраф бўлганим маъноли гап-сўзлардан бахтиёр бўлар эдим ва уларни қувва-и ҳофизада (хотирада) “Ка-амсоли-л-луъли-л-макнун”* (Сура-и Воқеа, 22-оят) *сақлар ҳамда парвариш қилур* (яъни, унутиб қўймаслик учун вақт-вақти билан ёд этиб турар) *эдим*”, деб ёзган. Маълумки, ояти каримада Жаннат хурлари дурга ўхшатишган, яъни Жаннат хурлари худди куёш нури тегмаган, ҳатто бегона кўзлар назари тушмаган дур-маржонлар мисолидир. Алий Сафий эса Хожа Убайдуллоҳ Аҳрорнинг сўзларини дур-маржонга ўхшатмоқда. Бу ўхшатиш бағоят балоғатли ва фасоҳатли услубдир. Яъни, ташбихда янгича услуб қўллаш, демак.

تشبيه الكتاية – تشبيه كتايه Кинояли ташбих. Балоғат устозларидан Атоуллох Ҳусайнийга кўра мазкур ташбихнинг таърифи бундай: “Сўзлагувчи ўз кўнглида бир нимани бир нимага *ташбих* (ўхшатиш) қилур ва каломда *ташбих одотини* (яъни, ўша ўхшатган нарсасини) келтирмас ва мушаббаҳни (ўхшатган нарсасини) мушаббаҳ бих (ўхшатишгани нарса) лафзи била таъбир этар”.¹ Унинг энг қисқа таърифи мана бундай: ташбихда ўхшатиш ва ўхшовчи зикр қилинмайди.²

“Рашахот”да 130-байтда ташбихнинг кинояли рукни қўлланилганини кўрамиз:

Байт. *Бар остон-и иродат, ки сар наниҳод кас-е,*

*Ки лутф-и дўст ба рўяш даричаш накушуд.*³

(Мазмуни: Киши иродат (хоҳиш, истак) остонасига қадам қўймаса,

Дўст лутфи унинг юзига дарча очмайди.)

“Рашахот” муаллифи ўз асарида адабий илмларнинг ўн икки тури бўлган луғат (сўзнинг тилдаги мутлақ жиҳати) илми, сарф (сўзнинг ўзгариши) илми, иштиқоқ (сўз ясалиши) илми, наҳв (сўзларнинг гаплардаги таркиб қоидалари) илми, маъоний (балоғат ва фасоҳат) илми, баён (ташбих, мажоз, истиора, киноя каби услублар) илми, аруз (назм вазнлари) илми, қофия (мисраларнинг ҳамоҳанг қилиб тугатиш қоидалари) илми, иншо (турли мактуб, рисола, ҳужжатлар ёзиш қоидалари) илми, шеър фарзи (шеърга баҳо бериш илми, танқид, баҳолаш илми), муҳораза (тарихий воқеа ва ривоятлардан, салафларнинг сўз ва адабий асарларидан ўз ўрнида оқилона фойдалана билиш илми) ва расму-л-хат (ёзув санъати, ҳарф шакллари ва имло билими)дан унумли фойдаланилганини кўрамиз.

Асарда муҳораза илми (тарихий воқеа ва ривоятлардан, салафларнинг сўз ва адабий асарларидан ўз ўрнида оқилона фойдалана билиш илми)га

¹ Атоуллох Ҳусайний. Бадойиъу-с-санойиъ. Форсчадан А.Рустамов таржимаси. –Т.,1981. –Б.213 .

² Рустамий Салима. Ўрта асрлар балоғат илмида тилшиносликка оид қарашлар. –Т., 2019. – Б.155-156.

³ “Рашахот”, Қ.№ 33/2. 122 а саҳифа. ЎЗР ФА Алишер Навоий номидаги Давлат адабиёт музейи фонди; Рашахоту айнил-ҳаёт. Учланчи фасл. Хос сўзлар баёни. 32-рашҳа. –Т.,2004. Б.350.

далолат қиладиган юзлаб ўринлар мавжуд. Буларнинг энг мукаммали, шубҳасиз, “Васиятнома-и Хожа Абдулхолиқ” рисоласидир.

Тошкент, Техрон ва Туркия қўлёзма фондларида «Васиятнома-и Хожа Абдулхолиқ»нинг рисола шаклида ўнлаб қўлёзма нусхалари мавжуд.

«Васиятнома-и Хожа Абдулхолиқ» рисоласи замонавий турк тилига «Abdülhalık-ı Gücdüvanı Hazretlerinin Nasihatleri» номи билан таржима қилиниб, нашр этилган.¹ Мазкур нашр нафақат Истанбул қўлёзма фондларидаги нусхалар асосида, балки «Рашаҳот» матни таркибидаги «Васиятнома-и Хожа Абдулхолиқ дар Одоб-и тарийқат» асосида таржима қилингани маълум бўлди. Асарни илоҳиёт фанлари доктори, проф. М.А.Жўшан замонавий турк тилига таржима қилган бўлиб, ушбу таржимани доктор Н.Йилмаз Туркияда 2009 йилда қайта нашр эттирган². Ушбу таржима матнида васиятлар сони 36 тани ташкил қилган.

Агар «Рашаҳот»даги «Васиятнома-и Хожа Абдулхолиқ дар Одоб-и тарийқат» асарнинг Эрон қўлёзмаси матни, Туркия нашри матни билан қиёсланса, асарнинг бошланиши ва тугашида, сўз ва ибораларида анчагина фарқлар кўзга ташланади. Аммо бу уч васиятнома маъно-мазмун ва моҳият жиҳатидан бир хилдир.

Масалан, Туркия нашридаги «Васиятнома-и Хожа Абдулхолиқ» рисоласи таржимаси билан «Рашаҳот» таркибидаги «Васиятнома-и Хожа Абдулхолиқ» қиёслаб кўрилганда, Туркия нашридаги «Васиятнома-и Хожа Абдулхолиқ» рисоласи «Рашаҳот» таркибидаги рисоладан таржима қилинмагани маълум бўлди. «Васиятнома»нинг туркча таржимасидаги васиятлар тартиби Эрон нусхаси ва Рамзий Кобулий «Васиятнома»сидаги васиятларнинг кетма-кетлигини эслатади ва уларнинг эркин таржимасига ўхшайди. «Васиятнома»нинг туркча таржимаси «Рашаҳот» таркибидаги рисоладан фарқ қилади.

Рисола нусхаларининг текстологик-матний қиёс натижаси шуни кўрсатмоқдаки, «Рашаҳот» таркибидаги وصیت نامه در آداب طریقت («Васиятнома-и Хожа Абдулхолиқ дар Одоб-и тарийқат») рисоласи Эрон нусхаси, Рамзий Кобулий «Васиятнома» нусхалари қўлёзмалари ва Туркия нашридан ҳажман ва лафзан ва ҳатто, маъно-мазмунан ҳам фарқ қилади. Назаримизда, Алий Сафий «Васиятнома»ни ўзига хос тарзда ихчамлаштириб, уни янги бир бадиий ижод маҳсули шаклига келтиришга ўз имконияти доирасида ҳаракат қилган ва бунга эриша олган.

“Рашаҳот” асарининг тили араб, форс-тожик адабий тилларининг юксак намунаси эканлиги билан ҳам аҳамиятлидир. Бундан “Рашаҳот” муаллифининг ўз асаридаги энг кичик хусусгача, масалан, ҳар бир лафзга, яъни сўзнинг товуш жиҳати, талаффузига эътиборли бўлгани англаш мумкин. Академик А. Рустамийга кўра, Илм-и одоб, яъни адаб илмларига тааллуқли мазкур илмларни

¹ Coşan Esad M. Mehmed Zahid Kotku. – Istanbul: «Server iletişim», 2009. 166 s.

² Ўша асар, – S.147-152.

эгаллаган олимгина “адиб” деб аталади. Ўз асарларида, хусусан, “Рашахот” асарида адабий илмлар, бадий санъатларни ўзига хос қўллай олган Фахруддин Али Сафий, ҳақиқатан, XVI аср Хирот алмий-адабий мактабининг етук адиби, Хожагон тариқатининг моҳир маноқибнависидир.

URAZOVA RANO

doctor of philosophy PhD, IIAU

Once again about the images of Paurva and Traetaona in the Yashty of Avesta

Abstract. In this article discussed questions about the essence of the character of mythologic hero Traeton, god and Human being in the sacred book of zoroastrism of Avesta. In the context a legend about Paur in the anthem Ardv Sur Anakhit is revealed little known visible function of this god in the capacity of Sunrise Colors. In addition, interrelation between Paurva and Thraetaona ought to look through the fight between unbelieving moral evil, to the first truth “the best faith” in Ahura Mazda, protecting the second.

Keywords and expressions: Faridun, Traetona, Azhi Dahaka, Ardv Sura, Paurva, boatman, Zoroastrianism, Atvya, Bogolyubov, proof, punishment, conviction.

Аннотация. Ушбу мақолада Авестонинг зардуштийликнинг муқаддас китобидаги мифологик қаҳрамон Траэтон, худо ва Инсон характерининг моҳиятига оид саволлар муҳокама қилинди. Контекстда Ардв Сур Анахит мадҳиясидаги Паур ҳақидаги афсонада бу худонинг Сунрисе Солорс сифатидаги унчалик маълум бўлмаган кўринадиган функцияси очиб берилган. Бундан ташқари, Паурва ва Тҳраэтаона ўртасидаги ўзаро боғлиқлик имонсиз ахлоқий ёвузлик ўртасидаги курашдан иборат бўлиши керак, биринчи ҳақиқатга Ахура Маздадаги “энг яхши эътиқод”, иккинчисини ҳимоя қилиши керак.

Таянч сўз ва иборалар: Фаридун, Траэтона, Ажи Даҳака, Ардв Сура, Паурва, қайиқчи, зардуштийлик, Атвя, Боголюбов, далил, жазо, ҳукм.

Аннотация. В данной статье рассмотрены вопросы сущности образа мифологического героя Траэтона, бога и Человека в священной книге зороастризма Авесте. В контексте легенды о Пауре в гимне Ардв Сур Анахит раскрывается малоизвестная видимая функция этого бога в качестве Цветов Восхода Солнца. Кроме того, взаимоотношения между Паурвой и Траэтоной должны рассматриваться сквозь призму борьбы между неверующим нравственным злом и первой истины «наилучшей веры» в Ахура Мазду.

Опорные слова и выражения: Фаридун, Траэтона, Ажи Дахака, Ардв Сура, Паурва, лодочник, зороастризм, Атвья, Боголюбов, доказательство, наказание, осуждение.

Among the mythological plots of the Avesta, a special place is occupied by the image of Traetona, who defeated the evil Azhi Dahaku. Judging by the content of the monument, Traetona is a representative of the famous family of the righteous Zoroastrians Atvya. However, often, the image of Traetona is seen as a deity, the